

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Potinkara, Nika

Title: Perintödiskurssin jäljillä

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Potinkara, N. (2017). Perintödiskurssin jäljillä. *Elore*, 24(1).
<http://www.elore.fi/perintodiskurssin-jaljilla/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Perintödiskurssin jäljillä

Enqvist, Johanna 2016: *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia.* Helsinki: Helsingin yliopisto. 473 sivua.

Nika Potinkara

Kulttuuriperintöön liittyvä tutkimus on viime vuosina ollut kasvussa. Monitieteisen tutkimuksen kentällä tarkastelun kohteena ovat kulttuuriperinnön muodostuminen ja välittyminen sekä perinnölle annetut merkitykset: menneisyydestä peräisin olevat asiat eivät sellaisinaan ole kulttuuriperintöä, vaan käsitys perinnöstä muodostuu nykyisyydessä valikoimisen ja tulkinnan prosessien kautta. Muuntamalla menneisyyttä kulttuuriperinnöksi rakennetaan yhteisöjä ja niihin kytkeytyviä identiteettejä.

Samalla kun huomio on kohdistunut menneisyyden tulkintaan ja merkityksellistämiseen, olennaiseksi on noussut kysymys siitä, ketkä pääsevät tekemään tulkintoja ja määrittelemään kulttuuriperintöä. Kriittisen perinnön tutkimuksen (*critical heritage studies*) piirissä on esitetty erilaisten vähemmistöjen tulleen suljetuiksi ulos perinnön määrittelemisestä. Ulossulkeminen voi kuitenkin koskea myös enemmistöjä, toteaa arkeologi Johanna Enqvist väitöskirjassaan *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*.

Tutkimuksessaan Enqvist tarkastelee, miten arkeologisesta perinnöstä ja muinaisjäännöksistä puhutaan nykypäivän Suomessa. Tietyt tavat puhua perinnöstä ovat Enqvistin mukaan vakiintuneet niin, että ne ovat alkaneet vaikuttaa itsestään selviltä. Tutkimuksen tavoitteena on purkaa luonnollisilta vaikuttavia oletuksia ja osoittaa niiden yhteys taustalla vaikuttaviin

ideologioihin; analysoimalla ja kyseenalaistamalla vakiintuneita puhetapoja luodaan mahdollisuuksia puhua perinnöstä toisin.

Virkatekstit diskurssianalyysin kohteina

Suojellut muistot käsittelee niin akateemisen tutkimuksen kuin muinaismuistohallinnonkin piirissä työskentelevien suomalaisten arkeologien tapoja määritellä arkeologista perintöä. Vaikka tutkimuksen pääpaino on nykyisessä perintödiskurssissa, Enqvist tarkastelee myös diskurssissa käytettävien käsitteiden historiaa ja niiden eri aikoina saamia merkityksiä. Huomion kohteena ovat muiden muassa *muinaismuiston*, *muinaisjäännöksen*, *perinnön*, *kulttuuriperinnön* ja *kulttuuriympäristön* käsitteet.

Käsittehistoriallinen analyysi toimii taustoituksena tutkimuksen pääaineistoon kuuluvien, lähinnä 2010-luvulle ajoittuvien tekstien ja haastattelujen diskurssianalyttiselle tarkastelulle. Pääaineiston virkatekstit edustavat niitä tekstilajeja, joita Enqvist pitää suomalaisen arkeologiyhteisön vakiintuneiden diskursiivisten käytänteiden muotoutumisen kannalta merkityksellisinä: Museoviraston lausuntoja ja päätöksiä, Museoviraston ja Metsähallituksen tiedotteita sekä Museoviraston, maakuntamuseoiden, Metsähallituksen, ministeriöiden ja yliopistojen verkkosivustoja. Tekstejä ei ole valittu satunnaisesti, vaan ne ovat tutkijan poimimia tapausesimerkkejä – harkinnanvaraisia näytteitä laajemmista tekstikokonaisuuksista.

Koska Enqvist on kiinnostunut perintödiskurssissa rakentuvien käsitysten ja ihmisten henkilökohtaisten näkemysten välisestä suhteesta, hän nostaa näiden institutionaalisten tekstien rinnalle vertailuaineistoksi suomalaisten arkeologien haastattelut. Haastateltavina on ollut 11 eri organisaatioissa työskentelevää arkeologia, jotka edustavat alalla vuosikymmeniä vaikuttanutta ”eliittiä” ja jotka siis ovat olleet omalta osaltaan muovaamassa perintödiskurssia. Enqvist pitää haastatteluaineistoa edustavana näytteenä arkeologien käsityksistä eikä juuri problematisoi sitä, millaista tietoa hänelle ennestään tuttujen informanttien haastatteleminen tuotti.

Tutkimuksen pääaineiston analyysia jäsennetään systeemis-funktionaalisen kieliteorian erittelemien kolmen metafunktion avulla. *Representationaalinen metafunktio* liittyy nimeämiseen ja luokitteluun: siihen, miten kieli luo ja kuvaa maailmaa. Enqvistin aineistossa maailma näyttää ikään kuin itsestään järjestyvän luonnollisilta vaikuttaviin luokkiin, ja myös perintökohteiden arvottaminen kuvataan aineistossa tieteellisen täsmällisenä luokitteluna. Kun jokin alue esimerkiksi määritellään valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaaksi, lukijan annetaan ymmärtää, että luokittelu perustuu selviin kriteereihin. Kriteereitä ei kuitenkaan tuoda teksteissä esiin.

Vuorovaikutuksellinen metafunktio taas liittyy kielen kykyyn luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita ja identiteettejä. Enqvistin kiinnostuksen kohteena on, millaisia rooleja ja identiteettejä aineistossa luodaan ja millaista vuorovaikutusta toimijoiden välille muodostuu. Tutkimuksen kohteena olevien virkatekstien maailmassa toimijoita ovat yleensä instituutiot, kuten Museovirasto tai maakuntamuseot. Myös tietyt tekstit, kuten muinaismuistolaki, esiintyvät toimivina subjekteina. Persoonalliset, inhimilliset toimijat jäävät piiloon näiden institutionaalisten toimijoiden taakse, ja samalla näkymättömiin jää toimintaan väistämättä liittyvä epäjohdonmukaisuus ja ennustamattomuus.

Asiantuntijat määrittyvät teksteissä tiedon tuottajiksi ja jakajiksi. Tavalliset ihmiset taas yleensä näyttäytyvät toiminnan kohteina ja tiedon passiivisina vastaanottajina – ryhmänä, joka ei itse määrittele tarpeitaan. Virkatekstien analyysi nostaa kuitenkin esiin kiinnostavan eron organisaatioiden välillä: Museovirastosta poiketen Metsähallitus painottaa tiedotteissaan tutkimusalueen asukkaiden merkitystä tutkimusprosessissa ja esittää tavalliset kansalaiset arkeologien yhteistyökumppaneina, joilla voi olla myös tiedollisesti annettavaa arkeologeille.

Enqvistin kolmas näkökulma aineistoonsa on *tekstuaalinen metafunktio*, joka liittyy siihen, miten tekstejä rakennetaan ja mitä niillä ”tehdään”. Enqvist on kiinnostunut siitä, kuinka tekstit käyvät keskustelua toisten tekstien kanssa. Arkeologista kulttuuriperintöä koskevat hallinnolliset prosessit etenevät toisiinsa viittaavina teksteinä: tekstit muodostavat ketjuja, joissa eri tekstilajien kielelliset piirteet ja tekstien kantamat merkitykset siirtyvät toisiin tekstilajeihin ja yksittäisiin teksteihin. ”Ensimmäisenä” tekstinä, koko luovan prosessin alkupisteenä, toimii muinaismuistolaki, joka on läsnä kaikissa muissa tekstilajeissa. Arkeologinen tieto taas upotetaan tekstiketjuihin yleensä tutkimusraportin kautta. Kun raportin sisältö siirtyy tekstien ketjussa muihin teksteihin, kuten lausuntoihin ja tiedotteisiin, sen asema tietona legitimoidaan. Prosessin päätepisteenä toimii Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri, joka lopullisesti sementoi arkeologista perintöä koskevan tiedon.

Auktorisoitu perintödiskurssi

Asiantuntijoiden ja hallinnon tapaa määritellä arkeologista perintöä Enqvist nimittää arkeologi Laurajane Smithiä (2006) lainaten *auktorisoiduksi perintödiskurssiksi*. Tämä diskurssi on Enqvistin mukaan yksinäinen ja ulossulkeva: sitä ylläpitää pieni joukko hallinnon ja tutkimuksen piirissä työskenteleviä ihmisiä, joista erityisen keskeisessä asemassa ovat Museoviraston arkeologit. Muiden ihmisten mahdollisuudet osallistua keskusteluun ovat rajalliset – heidän tehtäväkseen jää omaksua arkeologinen tieto sellaisena kuin asiantuntijat ovat sen tuottaneet ja tulkinneet. Auktorisoitu perintödiskurssi myös tarjoaa heille valmiita kansallisia, maakunnallisia ja paikallisia identiteettejä, jotka eivät perustu heidän itseidentifiointihinsa.

Enqvist vaikuttaa olettaen, että arkeologisesta kulttuuriperinnöstä puhutaan nykypäivän Suomessa ainoastaan auktorisoidun perintödiskurssin piirissä. Hän esimerkiksi esittää, että arkeologista kulttuuriperintöä ja muinaisjäännöksiä esittäviä representaatioita tuotetaan nykyisin lähes yksinomaan Museovirastossa, museoissa, Metsähallituksessa ja yliopistoissa, eikä pidä todennäköisenä, että analyysin ulkopuolelle olisi jäänyt tekstikokonaisuuksia, joissa arkeologista kulttuuriperintöä esitettäisiin hallinnon luomista ”virallisista” käsitteellistyksistä poikkeavalla tavalla. Onkin kiinnostava kysymys, olisiko tutkimuksen ja hallinnon instituutioiden ulkopuolelta kenties löydettävissä muita tapoja puhua arkeologisesta perinnöstä. Tähän kysymykseen ei nähdäkseni kuitenkaan voi vastata Enqvistin aineistonaan käyttämien virkatekstien ja arkeologien haastattelujen pohjalta.

Enqvistin aineistossa näyttäytyvä auktorisoitu perintödiskurssi rakentaa maailman, jonka ”keskipisteessä ovat ajattomina ja omaehtoisina toimijoina näyttäytyvät tekstit, organisaatiot ja instituutiot, eivätkä tässä hetkessä ja reaalityodellisuudessa elävät, aistivat ja tuntevat ihmiset” (s. 364). Koko kulttuuriperintöhallinnon voi Enqvistin mukaan nähdä instituutiona, joka lopulta luo itse ne institutionaaliset tarpeet, joihin se pyrkii vastaamaan. Muinaisjäännösten suojelua perustellaan perintödiskurssissa yleensä ainoastaan viittaamalla muinaismuistolakiin. Viittaukset lainsäädäntöön antavat diskurssille juridis-hallinnollisen sävyn, joka on Enqvistin mukaan yleensä ohjaileva ja rajoittava, joskus jopa uhkaileva.

Ohjailu koskee sekä muinaisjäännöksiin liitettäviä merkityksiä että jäännösten fyysistä koskemattomuutta: tutkimuslupia myöntävä Museovirasto kontrolloi sitä, ketkä pääsevät tekemään kenttätutkimuksia, ja muinaisjäännöksiin kajoaminen on sallittua vain asiantuntijoille. Arkeologinen kulttuuriperintö näyttäytyy siis tavallaan arkeologien omistamana. Arkeologien tarpeet oikeuttavat myös perinnön hävittämisen, sillä muinaisjäännös sellaisenaan voi tuhoutua kaivausten yhteydessä. Enqvist tuo esiin, että kyseessä on pohjimmiltaan ideologinen arvovalinta: tieteellisen tiedon muodostaminen muinaisjäännökseen kajoamalla nähdään arvokkaampana kuin jäännöksen säilyttäminen osana ihmisten yhteistä ympäristöä.

Kohti demokraattisempaa diskurssia?

Auktorisoidun perintödiskurssin taustalla vaikuttavia ideologioita tarkastelemaan pyrkivä tutkimus ei toki ole itsekään vapaa ideologioista. Enqvist tuo selvästi esiin tutkimuksen emansipatoriset tavoitteet: hänen pyrkimyksensä on päästää ”tavalliset ihmiset” mukaan perinnön määrittelyprosesseihin. Siinä missä auktorisoitu perintödiskurssi esittää arkeologisen perinnön lähinnä arkeologeille kuuluvana, Enqvist määrittelee tavallisen ihmisen, ei-asiantuntijan ja kansalaisen perinnön oikeaksi omistajaksi (s. 345). Ajatus perinnöstä kaikille ihmisille kuuluvana yhteiskunnallisena voimavarana näyttää olevan yleisestikin vahvistumassa. Esimerkiksi eurooppalainen Faron sopimus, jonka päämäärien toteutuminen on asetettu tavoitteeksi myös Suomessa, pyrkii vahvistamaan demokratiaa ja kansalaisyhteiskuntaa korostamalla ihmisten oikeutta määritellä itselleen tärkeä kulttuuriperintö (Museovirasto 2015).

Auktorisoidun perintödiskurssin vaihtoehdoksi Enqvist nimeää *demokratisoidun perintödiskurssin*, jossa perinnön määrittelyn prosessi on avoimempi ja demokraattisempi. Tavoitteena on, että kulttuuriperintöön kytkeytyvät identiteetit olisivat ihmisten itsensä muodostettavissa. Perintöä tutkivien ja tallentavien instituutioiden tehtävänä ei siis ole määritellä ”yleisön” tarpeita, vaan tarjota ihmisille aineksia identiteetin ja merkityksellisten kokemusten rakentamiseen. Lisäksi Enqvist pitää tärkeänä, että kaikilla ihmisillä on mahdollisuus kohdata menneisyys myös materiaalisina jäännöksinä, ei ainoastaan arkeologien tulkitseman tiedon kautta.

Muinaisjäännösten näkeminen kaikille kuuluvana perintönä poikkeaa perinteisestä arkeologisesta näkökulmasta myös toisella, perustavanlaatuisella tavalla. Arkeologia etsii totuutta menneisyydestä, perintönäkökulma taas painottaa sitä, mitä perintö merkitsee ihmisille nyt ja tulevaisuudessa. Perintö on sosiaalisesti konstruoitua, eikä siinä välttämättä ole kyse autenttisuudesta. Esimerkiksi kiivaiden kiistojen kohteeksi joutunut Susiluola, jonka kivilöytöjä jotkut asiantuntijoista pitävät neandertalinihmisten työkaluina ja toiset tavallisina luonnon muovaamina kivinä, pysyy Enqvistin mukaan arkeologisena kulttuuriperintönä – siinäkin tapauksessa, että tutkimus jonakin päivänä lopullisesti todistaa, ettei kysymys ole neandertalinihmisten asutuksen jäljistä.

Lopuksi

Perintödiskurssin taustaoletusten purkamisen lisäksi Johanna Enqvistin väitöskirjan tavoitteena on selventää käsitteitä sekä helpottaa keskustelua ja yhteistyötä suomalaisessa arkeologiyhteisössä, jota tutkijan mukaan nyt leimaavat epäluottamus ja jännitteet akateemisen tutkimuksen ja hallinnon välillä. Tutkimuksensa johtopäätösluvussa Enqvist esittää jäsenyyksen, jolla hän pyrkii selventämään arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvien

käsitteiden eroja; jäsennyksen tarkoituksena on toimia lähtökohtana tieteellisten tai hallinnollisten luokittelujen kehittämiseksi tulevaisuudessa. Jäsennystä käsittelevässä alaluvussa Enqvist tuntuu hetkeksi siirtyvän analyysistä ohjeistavan kielenkäytön piiriin, ja osuus vaikuttaakin tutkimuksen kokonaisuudessa irralliselta.

Yleisesti ottaen *Suojellut muistot* kuitenkin on johdonmukainen, huolellisesti ja perusteellisesti tehty tutkimus. Kirjoittaja määrittelee kiitettävän eksplisiittisesti ja selkeästi oman tutkimuksensa lähtökohdat ja sitoumukset. Hän suhtautuu refleksiivisesti myös siihen kriittiseen perinnön tutkimukseen, jonka traditioon tutkimus itse sijoittuu: kriittisellä perinnön tutkimuksella on siltäkin oma ideologinen taustansa, ja kun sen piirissä määritellään ”perintö” uudelleen, ”luodaan samalla uusia normeja, joilla voidaan hallita sekä ihmisten kokemusta perinnöstä että ihmisiä perinnön kokijoina” (s. 387). Tutkimusta voi suositella paitsi arkeologisesta perinnöstä tai laajemmin kulttuuriperinnön määrittelystä kiinnostuneille, myös niille, joita kiinnostavat tiedon tuottamisen ja legitimoinnin prosessit sekä asiantuntijapuheeseen kytkeytyvä diskursiivinen valta.

Tutkimus on julkaistu osoitteessa <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/162811/SUOJELLU.pdf?sequence=1>>

Kirjallisuus

Museovirasto 2015: Faron puiteyleissopimus [online].
<http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/faron-puiteyleissopimus> [25.2.2017.]

Smith, Laura Jane 2006: *Uses of Heritage*. London & New York: Routledge.

FT Nika Potinkara työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopistossa.